

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTI КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Journal of Sports Sciences and Coaching, No. 3, pp. 307–323. [in English].

5. Dzikovska, M. (2019). Coaching as the pedagogical technology in professional training of future specialists. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, No. 3, pp. 45–50. DOI: 10.28925/1609-8595.2019.3.4550 [in English].

6. ICF Credential – International Coach Federation. Available at: <https://coachfederation.org/icf-credentia> [in English].

7. Kaczmarek, M. (2013). Tutoring, coaching, mentoring w pracy akademickiej. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stettinensis. Oeconomica*, No. 303 (72). pp. 73–82. [in English].

8. The Secret To Creating New Possibilities – by Terrie Lupberger. 2017. Available at: <https://www.thecoachpartnership.com/the-secret-to-creating-new-possibilities-by-terrie-lupberger/>. [in English].

9. Sheridan, M.P. (2011, Fall-Spring). Formative assessment and coaching: Applying effective teaching tactics to our coaching practice. *Future Focus*, pp. 8–11. [in English].

10. Special Olympics Monaco: Sport for All. Available at: <https://monaconow.com/special-olympics-monaco-sport-for-all/> [in English].

11. Van Mullem, P., Shimon, J., Van Mullem, H. (2017). Building a Pedagogical Coaching Base: Pursuing Expertise in Teaching Sport. *Strategies*, 30 (5), pp. 25–32. DOI: 10.1080/08924562.2017.134417 [in English].

12. Poberezska, H.H. (2017). Kouchynh yak pedahohichna tekhnolohiia studentotsentrychnoho navchannia u VNZ [Coaching as a pedagogical technology of student-centered learning in higher educational institutions]. *Printing technology and tehiq*, 4, pp. 99–107. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.4\(58\).2017.126891](https://doi.org/10.20535/2077-7264.4(58).2017.126891) [in Ukrainian].

13. Turner, D., Nelson, L. & Potrac, P. (2012). The journey 'is' the destination: Reconsidering the expert sports coach. *Quest*, 64, pp. 313–325. doi: 10.1080/00336297.2012.706886. [in Ukrainian].

14. Online Ethymology Dictionary. Available at: <https://www.etymonline.com/word/coach-horse> [in English].

Стаття надійшла до редакції 16.02.2023

УДК 378.091.33:80-051

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273722>

Ален Зінорук, аспірант кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Оксана Васюк, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTI КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

У статті висвітлена проблема сформованості комунікативних умінь майбутніх філологів. Наголошено на необхідності подальшого аналізу складових структури комунікативних умінь.

Зосереджено увагу на опануванні студентами-філологами комунікативних методів і прийомів, що дасть змогу виявити особистісні якості, демонструвати готовність до роботи в освітньому середовищі.

Розглянуто тлумачення понять “компонент” і “критерій” у словниково-довідниковій літературі. Визначено й теоретично обґрунтовано компоненти, критерії та показники сформованості комунікативних умінь майбутніх філологів.

Ключові слова: комунікативні методи та прийоми; компоненти; комунікативна поведінка; критерій комунікативного уміння; показники.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 14.

Ален Zinoruk, Postgraduate Student of the Pedagogy Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Oksana Vasiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

CRITERIA AND INDICATORS OF THE FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS OF FUTURE PHILOLOGISTS

The article substantiates the importance of studying the formation of communicative skills of future philologists, which requires further analysis and highlights the main content components of the structure of communicative skills.

Professional speech of philologists combines elements of scientific, official-business, and artistic styles since their activities involve communication in the educational, philological, and public spheres.

The interpretation of the concept of “criterion” made it possible to develop criteria of the communicative skills of future philologists: cognitive, motivational-personal, information-communication, and activity-based.

The cognitive criterion assumes that a philology student has acquired sufficient theoretical and practical knowledge to involve in effective communicative activities, including knowledge of communication peculiarities, speech etiquette, communicative roles, means of verbal and non-verbal communication, and communicative methods and techniques.

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTI КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

The motivational-personal criterion is based on the fact that future philologists are motivated to succeed in communicative activities: the students' awareness of communication motives, positive attitude toward mastering communicative skills.

The information-communication criterion is based on the concept that a philology student is able to obtain the necessary information by engaging in the process of communication, navigating in communication conditions and situations, and correlating the means of verbal and non-verbal communication.

The activity-based criterion demonstrates the practical skills of the future philologist: communicative (speech, non-verbal, social), maintaining the communication process, and the ability to complete communication on time.

Keywords: *communicative methods and techniques; components; communicative behavior; criterion of communicative skills; indicators.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство сприймає комунікацію як важливий засіб обміну інформацією, тому підвищує вимоги до рівня сформованості комунікативних умінь майбутніх фахівців, особливо філологів. Фахове мовлення філологів поєднує елементи наукового, офіційно-ділового і художнього стилів, оскільки їхня діяльність передбачає спілкування як в освітній, філологічній, так і в громадській сферах.

Сьогодні спостерігаємо запит суспільства на фахівців, які спроможні забезпечити, належно організувати й координувати продуктивну взаємодію всіх членів спільноти. Як наслідок, першочергової ваги набуває комунікативна поведінка фахівця-філолога, його здатність доцільно застосовувати комунікативні методи і прийоми, вільно використовувати засоби вербальної і невербальної комунікації, прагнення досягти високого рівня сформованості комунікативних умінь. Стійкий інтерес науковців до проблеми ефективної комунікативної діяльності фахівця зумовлює необхідність дослідити критерії та показники сформованості комунікативних умінь студентів-філологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових розвідках увага дослідників зосереджується переважно на формуванні комунікативної компетентності майбутніх філологів (О. Вовк, С. Перова, Ю. Рибінська, Л. Хармс, Дж. Пірс).

Особливості структури комунікативних умінь досліджували О. Бодальов, В. Кан-Калик, А. Киричук, Я. Коломінський, В. Семиченко та інші.

С. Перова зазначає, що сучасний фахівець-філолог виконує різноманітні комплексні завдання, оскільки в нього сформовані типові загальнопрофесійні уміння, яким студенти-філологи ще мають навчитися, щоб бути готовими до проведення педагогічної діяльності [6, 2].

О. Вовк вказує на те, що студенти-філологи тривалий час перебувають під активним впливом інтелектуального оточення і, це позитивно позначається на розвитку їхніх когнітивних здатностей [1], а також комунікативних умінь.

Однак студентська молодь потребує постійного штучного підтримання достатнього і високого рівня сформованості комунікативних умінь. Таке підтримання забезпечують спеціально дібрані методи навчання, як-от: діалогічно-дискусійні (дискусія,

“мозковий штурм”, “круглий стіл”); ситуаційні (проблемні ситуації, комунікативно-ситуаційні задачі), що стимулюють мовлення, розвиваючи комунікативні уміння майбутніх філологів.

У контексті наукової розвідки значну цінність становлять праці таких науковців: Л. Савенкова, П. Білоусенко, В. Кручек, В. Піддячий, І. Талаш.

О. Тюрдьо вважає комунікативні уміння запорукою успіху фахівця у професійній діяльності, тому студентів вишу важливо вміти ініціювати спілкування, переконувати й слухати комуніканта, здійснювати непередбачену комунікацію [13].

За спостереженням дослідниць А. Котової, В. Сердюк, мовленнєва діяльність лінгвокультурної особистості слугує способом взаємовпливу комунікантів і має соціальну спрямованість [3, 68].

Зі свого боку, В. Піддячий виокремив гнучкі уміння, потрібні сучасній людині для повноцінного життя й ефективної праці, серед них перевага надається комунікативності. Складовими комунікативності, на погляд науковця, виступають такі уміння: домовлятися з іншими, аргументувати; слухати й підтримувати бесіду [7, 79].

Проте ґрунтовного розгляду й аналізу, на наш погляд, потребують компоненти, критерії та показники сформованості комунікативних умінь майбутніх філологів.

З огляду на це, **метою статті є** визначення компонентів, критеріїв та показників сформованості комунікативних умінь майбутніх філологів.

Виклад основного матеріалу. Формування комунікативних умінь студентів-філологів на сьогодні є однією з провідних наукових проблем. Її розв'язанню присвячені останні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених у галузях психології та педагогіки [1; 3; 4; 8]. Майбутні філологи під час фахової підготовки мають оволодіти комунікативними уміннями, що дасть змогу виявити особистісні якості, демонструвати готовність до роботи в освітньому середовищі та бажання дотримуватись культурно-соціальних норм, прийнятих у майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Опрацьований науковий дискурс дає змогу виокремити компоненти, критерії та показники комунікативних умінь майбутніх філологів. Розглянемо докладніше.

Виходячи з визначення поняття “компонент” (від лат. *componentis* – той, що утворює): 1. Складова

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

частина чогось, складник [5], компонентами комунікативних умінь майбутніх філологів виступають

мотиваційно-ціннісний, інформаційний, поведінковий, операційно-діяльнісний (рис. 1).

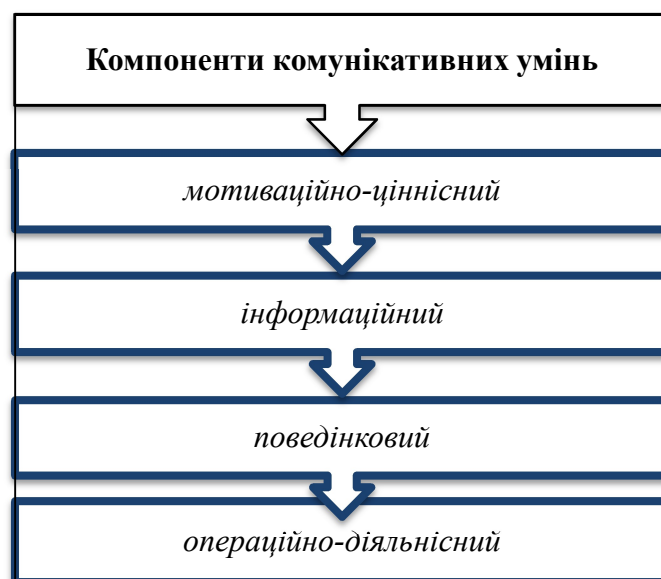

Рис. 1. Структурні компоненти комунікативних умінь майбутніх філологів

Джерело: розроблено автором.

Мотиваційно-ціннісний. Це – сукупність мотиваційно-ціннісних потреб студента-філолога в комунікативній діяльності: мотивації досягнення ціннісного ставлення до обраного фаху, спрямованості на активну взаємодію з комунікантом, самоактуалізації та самопрезентації особистості.

Інформаційний. Майбутній філолог здійснює активний обмін діловою інформацією, що спрямовується у професійному напрямі, прагне до діалогового спілкування й управляє ним, доцільно використовуючи засоби вербальної та невербальної комунікації.

Поведінковий. Студент-філолог стимулює спілкування, регулює власну комунікативну поведінку, застосовує доречний у конкретній ситуації спілкування вид слухання, утримує увагу комуніканта за допомогою естетично виразних вербальних і невербальних засобів.

Операційно-діяльнісний. Протягом навчання у вищій майбутній філолог опановує комунікативні методи та прийоми, що дає змогу проводити особисту бесіду, телефонну розмову, коректно листуватися, використовувати сучасні технічні засоби комунікації. Професійно-орієнтоване спілкування передбачає набуття студентом-філологом уміння лаконічно, точно й емоційно формулювати думку, володіти голосом: чітко артикулювати слова, обрати правильний темп і тембр мовлення.

Поняття “критерій” дещо ширше за поняття “компонент”. Щоб визначити критерії комунікативних умінь майбутніх філологів, звернімося до тлумаче-

ння поняття “критерій” у словниково-довідниковій літературі: а) критерій (від грец. *kriterion* – засіб, судження): мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації [5]; б) критерій – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [10, 349].

У педагогіці поняття критерій розуміють як індикатор, за допомогою якого оцінюють і класифікують певні якості фахівця, а також встановлюють зв’язки між компонентами системи, що досліджується:

1) критерії статистичні (параметричні й непараметричні) – показники, які поєднують у собі методи розрахунку, теоретичну модель розподілу і правила прийняття рішення про правдоподібність нульової або однієї з альтернативних гіпотез. Як теоретичні моделі в педагогіці найчастіше використовуються розподіли Стюдента (x^2 – критерій) і F – критерій Фішера, які ґрунтуються на так званому “нормальному розподілі” [2, 181];

2) критерії якості педагогічної діяльності – ознаки, за якими визначається ступінь відповідності педагогічної діяльності встановленим цілям, стандартам, нормам. Такі критерії призначені для якісної характеристики педагогічної діяльності через кількісну міру досягнення проектованої мети [11, 211];

3) критерій – мірило оцінки, судження, необхідна та достатня умова проявлення або існування якогось явища чи процесу. Приступаючи до розгляду досліджуваної величини, беруть до уваги не тільки ознаки її компонентів, а й критерії, що визначають вираження тієї чи тієї ознаки в розгляді-

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

ваному процесі або явищі. Однією з найважливіших вимог до педагогічного експерименту є визначення критерію тієї властивості, на визначення якої спрямоване дослідження – критерію валідації. За нього на практиці слугують, наприклад, результати реальної діяльності студентів педагогічних закладів: проведення уроків та виховних заходів під час практики тощо). У педагогіці часто використовують суб'єктивні критерії. До їх числа належать оцінки, судження, висновки про об'єкт дослідження, зроблені експертом (викладачем закладу вищої освіти, вчителем школи, керівником, психологом, студентом, школярем).

Для більшої об'єктивізації такої оцінки кожний респондент оцінюється незалежними експертами, а одержані результати усереднюються шляхом знаходження середнього арифметичного [9, 95].

На основі трактування поняття “критерій” у словниково-довідниковій літературі, а також власного науково-практичного пошуку, розроблено критерії комунікативних умінь майбутніх філологів: когнітивний, мотиваційно-особистісний, інформаційно-комунікаційний, діяльнісний.

Когнітивний (від лат. *cognitio* – пізнання, вивчення; пізнавальний).

Студент-філолог під час навчання у ЗВО здобуває достатній обсяг теоретичних і практичних знань для здійснення ефективної комунікативної діяльності: знання про особливості комунікації, загаль-

ноприйняті правила та норми поведінки спілкування (мовленнєвий етикет), комунікативні ролі, засоби вербальної та невербальної комунікації, комунікативні методи та прийоми.

Мотиваційно-особистісний. У майбутніх філологів є мотивація на досягнення успіху в комунікативній діяльності: усвідомлення студентами мотивів здійснення комунікації, позитивне ставлення до оволодіння комунікативними вміннями, здатність до емпатії, зацікавленість у діалоговому спілкуванні, розуміння індивідуальних особливостей комуніканта, спрямованість моральних якостей на ефективність комунікації, ціннісне ставлення до праці філолога.

Інформаційно-комунікаційний. Щоб отримати необхідну інформацію, студент-філолог набуває умінь вступати у процес спілкування й орієнтуватися в умовах і ситуаціях спілкування, співвідносити засоби вербального і невербального спілкування, генерувати оптимальні комунікативні ідеї.

Діяльнісний. Майбутній філолог оволодіває комунікативними вміннями (мовленнєвими, невербальними, соціальними), набуває умінь декодування “мови тіла” співбесідника, підтримує процес спілкування, контролює власну мовленнєву поведінку, емоції, здатен вчасно завершувати комунікацію, виходити з неї, контролювати посткомунікативні ефекти.

Критерії комунікативних умінь майбутніх філологів характеризуються показниками (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та показники сформованості комунікативних умінь майбутніх філологів

№ пор.	Критерій	Показник
1.	Когнітивний	– повнота та міцність засвоєння комунікативних знань; – оволодіння мовленнєвим етикетом; – ступінь розвиненості комунікативних якостей; знань про комунікативні методи та прийоми
2.	Мотиваційно-особистісний	– наявність стійкої мотивації до оволодіння комунікативними вміннями; – розвиненість моральних та емоційно-вольових якостей студента-філолога; – накопичення досвіду в процесі застосування комунікативних умінь, методів і прийомів
3.	Інформаційно-комунікаційний	– способи отримання необхідної інформації; – орієнтація в умовах і ситуаціях спілкування; – використання і групування графічного матеріалу
4.	Діяльнісний	– ступінь оволодіння комунікативними вміннями; – застосування навичок декодування “мови тіла” комуніканта; – способи завершення комунікації, контролю посткомунікативних ефектів

Джерело: розроблено автором

Рівневий підхід до вивчення сформованості комунікативних умінь майбутніх філологів дає змогу розглядати його як процес розвитку особистості студента, який переходить від одного рівня до іншого, якісно вищого. Беручи до уваги сформованість, співвідношення та ступінь вияву досліджува-

них умінь, а також готовність майбутніх філологів до професійної діяльності, визначаємо такі рівні сформованості комунікативних умінь: низький, середній, високий.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Уточнено поняття “компонент” і “кrite-

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

рій”, розглянуто їхні особливості. Визначено й обґрунтовано компоненти, критерії та показники сформованості комунікативних умінь майбутніх філологів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні особливостей функціонального взаємозв'язку критеріїв і компонентів, а також рівнів сформованості комунікативних умінь студентів-філологів: низький, середній, високий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк О.І. Характеристика комунікативно-когнітивної компетентності студентів-філологів в аспекті комунікативно-когнітивного підходу. URL: <https://nv-kogpi.ucoz.ua/vupysk3/Vovk.htm> 2013. (дата звернення: 04.02.2023).

2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 375 с.

3. Котова А.В., Сердюк В.М. Мовленнєва діяльність лінгвокультурної особистості. *Каразинські читання: Людина. Мова. Комунікація*: тези доп. XIX наук. конф. з міжнар. участю. Харків, 2020. С. 67–68.

4. Кручек В.А. Формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. Київ, 2004. С. 19.

5. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/2023>. (дата звернення: 04.02.2023).

6. Перова С.В. Про визначення складових моделі ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів. 2011. URL: <https://docs.yandex.ru/docs/view?tm=1674033777> (дата звернення: 04.02.2023).

7. Піддячий В. Розвиток гнучких навичок фахівців в умовах змін ринку праці. *Молодь і ринок*. 2022. № 7–8 (205–206). С. 77–83.

8. Рибінська Ю. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх філологів засобами креативного перекладу. 2013. URL: https://zagpedagogika.at.ua/load/osoblivosti_formuvannja_komunikativnoji_kompetentnosti_majbutnix_filologiv_zasobami_kreativnogo_perekladu/1-1-0-275 (дата звернення: 04.02.2023).

9. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А.В. Семенової. Одеса, 2006. С. 221.

10. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; За ред. І.К. Білодіда. Київ, 1973. Т. 4. С. 349.

11. Сучасний психолого-педагогічний словник / Авт. кол.; за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська область): Домбровська Я.М., 2016. С. 473.

12. Талаш І. Особливості структури особистості та професійної діяльності педагога-філолога. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 46. С. 348–373.

13. Тюрдо О.І., Лосєв О.М. Комунікативні уміння – запорука успіху у професійній діяльності. 2020. URL: http://rusnauka.com/ONG/Pedagogica/3_tjurd_o.doc.htm (дата звернення: 04.02.2023).

14. Harms L., Pierce J. Working with people: communication skills for reflective practice. Oxford, 2011. P. 300.

REFERENCES

1. Vovk, O. (2013). Kharakterystyka komunikatyvno-kognityvnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv v aspekti komunikatyvno-kognityvnogo pidkhodu [Characteristics of communicative and cognitive competence students of philology

in the aspect of the communicative and cognitive approach]. Available at: <https://nv-kogpi.ucoz.ua/vupysk3/Vovk.htm> (Accessed 04 Feb. 2023). [in Ukrainian].

2. Honcharenko, S.U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, 375 p. [in Ukrainian].

3. Kotova, A. & Serdiuk, V. (2020). Movlennieva diialnist linhvokulturnoi osobystosti [Speech activity of a linguistic and cultural personality]. *Karazin readings: Man. Language. Communication*: theses add. XIX Sciences. conf. from international participation. Kharkiv, pp. 67–68. [in Ukrainian].

4. Kruchek, V. (2004). Formuvannia komunikatyvnykh umin studentiv vyshchyykh ahramykh zakladiv osvity v protsesi vyvchennia psykhologo-pedahohichnykh dystyplin [Formation of communicative skills of students of higher agricultural educational institutions in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, p. 19. [in Ukrainian].

5. Lukianiuk, V. (2023). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Available at: <https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/> (Accessed 04 Feb. 2023). [in Ukrainian].

6. Perova, S.V. (2011). Pro vyznachennia skladovykh modeli kliuchovykh kompetentnosti maibutnix uchyteliv-filolohiv [About defining the components of the key model competencies of future philological teachers]. Available at: <https://docs.yandex.ru/docs/view?tm=1674033777> (Accessed 04 Feb. 2023). [in Ukrainian].

7. Pidtyachyi, V. (2022). Rozvytok hnuchkykh navychok fakhivtsiv v umovakh zmin rynku pratsi [Development of flexible skills of specialists in conditions of changes in the labor market]. *Youth and market*. No. 7–8 (205–206), pp. 77–83. [in Ukrainian].

8. Rybinska, Yu. (2013). Osoblyvosti formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix filolohiv zasobamy kreatyvnoho perekladu [Features of formation of communicative competence of future philologists by means of creative translation]. Available at: https://zagpedagogika.at.ua/load/osoblivosti_formuvannja_komunikativnoji_kompetentnosti_majbutnix_filologiv_zasobami_kreativnogo_perekladu/1-1-0-275 (Accessed 04 Feb. 2023). [in Ukrainian].

9. Slovnyk-dovidnyk z profesijnoyi pedagogiky [Dictionary-reference book on professional pedagogy]. 2006. (Ed.). A.V. Semenova. Odessa, p. 221. [in Ukrainian].

10. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary of the Ukrainian language]. 11 Vol. 1973. (Ed.). I.K. Bilodid. Vol. 4. Kyiv, p. 349. [in Ukrainian].

11. Suchasnyi psykhologo-pedahohichnyi slovnyk [Modern psychological and pedagogical dictionary]. 2016. (Ed.). O.I. Shapran. Pereiaslav-Khmelnytskyi, p. 473. [in Ukrainian].

12. Talash, I. (2019). Osoblyvosti struktury osobystosti ta profesiinoi diialnosti pedahoha-filoloha [Features of the personality structure and professional activity of a philologist teacher]. *Problems of modern psychology*. No. 46, p. 348–373. [in Ukrainian].

13. Tjurdo, O. & Losiev, O. (2020). Komunikatyvni uminnia – zaporuka uspikhu u profesiinii diialnosti [Communication skills are the key to success in professional activities]. Available at: http://rusnauka.com/ONG/Pedagogica/3_tjurd_o.doc.htm (Accessed 04 Feb. 2023). [in Ukrainian].

14. Harms, L. & Pierce, J. (2011). Working with people: communication skills for reflective practice. Oxford, p. 300. [in English].

Стаття надійшла до редакції 08.02.2023